

Svenska ögon på det finska inbördeskriget

av Björn Körlof

TITEL:

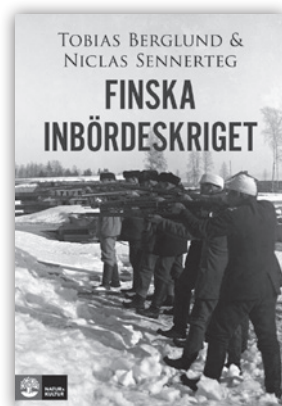
Finska inbördeskriget

FÖRFATTARE:

Tobias Berglund och Niclas Sennerteg

FÖRLAG:

Natur och Kultur, Stockholm 2017

ATT GE SIG på en omfattande skildring av finska inbördeskriget är en svårbemästrad uppgift. Bakgrunden till kriget och förvecklingarna under det är i sig komplexa. Smärtande stämningar och känslor som rör detta krig är alltså inte helt läkta i Finland och påståenden kan alltså väcka heta känslor till liv.

Betydande insatser gjordes under 1920- och 1930-talen från ledande politiker för att dämpa de många bittra känslorna. Väinö Tanner från socialdemokraterna arbetade målmedvetet för att bygga upp ett brett förankrat socialdemokratiskt parti enligt nordisk modell och mota bort de mer odemokratiskt sinnade socialisterna från partiet för att skapa förutsättningar för breda regeringskonstellationer. Pehr Evind Svinhufvud från Samlingspartiet arbetade å sin sida målmedvetet för att skapa förutsättningar för samarbete i den finska riksdagen och höll ett uppmärksammat nyårstal i radion 1935 där han uppmanade finländarna att ”räcka varandra handen”. Även överbefälhavaren på den vita sidan, marskalk Mannerheim själv, sökte att mildra den bitterhet som länge rådde hos den förlorande röda sidan i kriget.

Efter vinterkriget 1939–1940 och fortsättningskriget 1941–1944 bidrog även Väinö Linnas romaner *Okänd soldat* (1954) och den sktorpartrilogin (1959–1962) till att samla finska folket kring en ökad förståelse för de politiska, sociala och psykologiska element som ledde till inbördeskriget och det sätt på vilket det kom att utkämpas.

Författarna Tobias Berglund som är historiker och Niclas Sennerteg som är författare och journalist visar sig i kombination vara lyckosamma på många sätt. Men detta krig är svårbemästrat även sett från en utomstående svensk horisont, vilket de bägge författarna visar, eftersom inte heller Sverige var ”utomstående” i kriget. Någon motsvarande större skildring på svenska grundad på den mest nyligen gjorda forskningen finns inte. Författarna inleder också sin bok med en beskrivning av hur forskarna länge kämpat med svårigheter att få fram en tillförlitlig skildring av krigets olika sidor. *Vägen till Tammerfors* av Heikki Ylikangas, i svensk översättning från 1995, kan sägas ha inneburit något av ett genombrott i flera avseenden vad gäller forskningen, men likväl

inte täckt kriget så väl som Berglunds och Sennertegs bok nu gör.

Den skildring av inbördeskriget 1917–1918 som de bägge gjort ger betydande inblickar i och förståelse av hur detta krig gestaltades, men också en bakgrund till förståelse av vilka återverkningar det därefter fick på Finlands dramatiska 1900-talshistoria, en historia som också i hög grad påverkat vårt eget lands hållningar till vår omvärld under samma tid. Författarna är måna om att i god vetenskaplig ambition kunna belägga sina teser och hypoteser. Omfattande utdrag från dagböcker och brev ger ofta en belysande inblick i hur många deltagare på bägge sidor upplevde kriget och inte minst också hur de uppfattade motsidans deltagare. Blicken från författarnas sida är emellertid ofta svensk och ger därför en kanske inte helt balanserad bild sedd från mer finska ögon.

Skildringen är på många sätt omfattande, och i många detaljer inte så väl belagda i tidigare redogörelser, men den är också en skräckfylld genomgång av en mycket blodig och hänsynslös uppgörelse mellan de vitas och de rödas styrkor. Inte minst visas hur de olika sidornas styrkor var sammansatta av högst divergerande militära enheter, kompetenser och i en del fall, för viktiga uppgifter mindre väl valda individer. Det ger förklaringar till de ofta uppenbara odisciplinerade och kaotiska förhållanden som kom att råda under kriget på bägge sidor, liksom de tidvis stora förlusterna under striderna.

De politiska förvecklingarna i relationerna till Ryssland/Sovjet, Tyskland och Sverige är ingående och väl skildrade och belyser inte minst den unga finska statens svårigheter att undgå att bli alltför beroende av t ex Tyskland. Den vita sidans politiska ledning levde nämligen länge i tron att Tyskland skulle segra i världskriget och strävade under inbördeskriget efter goda relationer med den förutsedda blivande segraren, men blev

sedan tvungen att snabbt kasta om politikens inriktning. Mannerheim, som var den vita sidans överbefälhavare, strävade i hög grad efter att undvika ett för starkt tyskt inslag i den vita sidans militära förmåga, men blev tvungen att acceptera en tysk insats från söder (som befriade Helsingfors) sedan hans försök att få Sverige att ge stöd åt de vita inte lyckats.

Boken ger en god och detaljerad inblick i en, ofta förbisedd, aspekt av finska inbördeskriget, nämligen ålänningarnas försök att i samband med den finska frigörelsen från Ryssland och det pågående inbördeskriget söka bli fria också från Finland och åter bli inlemmade i Sverige. Detta ledde till omfattande förvecklingar mellan den vita och röda sidan i Finland, med Tyskland och Ryssland samt med Sverige, som faktiskt, mer eller mindre ostentativt, försökte få Åland återinlemmat i Sverige. Trupper från alla sidor i dessa förvecklingar kom att röra sig på Åland och smärre strider utkämpades också på öarna. I Sverige fanns det långt in i regeringen en opinion som efteråt beklagande menade att Sverige helt sonika borde ha militärt besatt öarna, drivit bort finska, tyska, och ryska militära enheter och efter folkomröstning (som man visste hur den skulle utfalla!) ha inlemmat Åland i det svenska statsterritoriet i enlighet med ålänningarnas önskemål.

Hatet mellan de motstående sidorna under detta krig är väl beskrivet. Det var vitt utbredd och omdömena om motsidans soldater präglades av chockerande grovhet med intensiva politiska tillmälen och t o m racistiska övertoner. Detta hat ledde också till förfärande lynchjustis med omfattande avrättningar ”på plats” utan närmare rättsliga procedurer; inledningsvis först mycket på den röda sidan mot de vita, men i slutskedet av kriget i avsevärt högre grad från den vita sidan. Författarna riktar här kritik mot professor Stig Jägerskiölds biografi över

Mannerheim, där de menar att Jägerskiöld undviker att låta Mannerheim få en väsentlig del av ansvaret för den otydliga och tveksamma order han gav om behandling av tillfångatagna från den röda sidan. Detta ledde bl a till ett förfärande högt antal avrättade i anslutning till tillfångataganden under striderna, men även senare till att många av de röda i fånglägren dog av umbäranden.

Den röda sidans terror och övergrepp förklaras av att den sidan vägledades av en djupgående ideologisk övertygelse och ansåg sig leda en socialistisk revolution som, enligt Lenins doktriner, rättmätigt och "historiskt nödvändigt" krävde att allt motstånd från den borgerliga staten ("slaktargardena") måste slås ner. Den vita sidan ansåg att de röda begått det med dödsstraff belagda brottet att göra uppror mot den lagliga regeringen och att sådana förbrytare ("röda huliganer") kunde avrättas omedelbart med stöd av strafflagarna. Därmed kom en terror också att utövas mot den röda sidan som fortgick under hela kriget och bestraffningar med döden kom att ske även flera månader därefter. Åtskilliga av dessa terrorhändelser från båda sidor under kriget skildras ingående och är väl belagt av författarna, liksom de juridiska synsätt som kan anläggas på händelserna.

Dessa blodiga uppgörelser under inbördeskriget ledde till långvarig bitterhet på bägge sidor och förklarar en del av den politiska utveckling som kom att präglade 20- och 30-talets finska politik, både vad gäller utrikes hållningar och inrikes partipolitik.

Det ges i boken också många intressanta inblickar i mindre kända omständigheter kring t ex Tysklands roll i kriget och den finska "jägarrörelsens" uppkomst som frivilligt, men hemligt, utbildade finska officerare i Tyskland. Flera av den finska försvarsmaktens främsta högre officerare under vinterkriget och fortsättningskriget tillhörde denna

grupp av tyskt utbildade "jägarefficerare". Den svenska frivilliga "brigadens" roll i erövringen av Tammerfors, där Olof Palmes farbror stupade, skildras, liksom också flera svenska officerares insatser i kriget på den vita sidan under Mannerheim. Flera av dessa officerare kom sedermera att bekläda höga positioner i den svenska försvarsmakten.

En för svenskar kanske mindre känd episod i detta inbördeskrig, som väl belyses av de bägge författarna, är hur general Mannerheims begäran hos den svenska regeringen om vapenhjälp kom att behandlas av den svenska regeringen. Denna begäran försatte nämligen regeringen Edén i ett svårt dilemma med inrikespolitiska förtecken. Regeringen var en mödosamt hopsnickrad koalitionsregering mellan liberaler och socialdemokrater. Liberalerna var väl närmast benägna att stödja den vita sidan som ju företrädades av den lagliga regeringen. Men de svenska socialdemokraterna var i många avseenden solidariska med stora delar av den finska arbetarrörelsen, vilken i sin tur i hög grad slutit upp på den röda sidan. Regeringen Edén hamnade därför i en inre konflikt som inte gick att lösa på annat sätt än genom en politisk kompromiss av egendomligt slag.

Den svenska regeringen erbjöd sig nämligen att medla i konflikten! Detta "erbjudande" avvisades naturligtvis harmset från båda sidor i konflikten. Den vita sidan upplevde den svenska propån som i hög grad provocerande eftersom den vita sidan representerade den helt lagliga regeringen (dessutom faktiskt erkänd av Lenin!), och den röda sidan, som styrdes av Lenins ambition att åstadkomma en socialistisk revolution, såg inte svenska medling som något som gick att förena med denna ambition. Den svenske socialdemokraten Gustaf Möller, som skickats till den röda sidan för att erbjuda medling, möttes av kommunisten Otto V Kuusinen. Möller måste nedslaget konstatera att denne

Moskvatrogne kommunist trosvisst var övertygad om de rödas revolutionära seger trots att Möller sökte förklara för honom att den vita sidan var överlägsen och skulle segra.

En hel del vapenhjälp kom likväl också att ske i tysthet från svensk sida till de vita, vilket författarna belägger väl i boken.

Det är mot denna bakgrund något svårt att förstå varför författarna så försiktigt behandlar den uppenbara koppling som finns mellan det ”röda upproret” mot den vita regeringen och den nyblivna sovjetiska statsledningens helt tydligt ådagalagda försök att, genom den i Finland kvarvarande ryska arméns stöd till den röda sidan, åstadkomma en bolsjevikrevolution i Finland. En lyckosam sådan revolution skulle leda till att Finland blev en republik i den nya sovjetstaten. Detta uppenbara hotscenario behandlas dock ytligt av författarna. För det icke-socialistiska Finlands befolkning framstod nämligen denna bolsjevikambition från Lenins, Trotskijs och Stalins sida som ett uppenbart och fasansfullt hot. Stora delar av den finska ledande politiska och militä-

ra eliten, polisledning etcetera skulle vid en sovjetisk revolutionsseger i Finland, få fly, bli avrättade eller förvisas. Det skulle också gälla den socialdemokratiska ledningen, i vilken särskilt Väinö Tanner var intensivt hatad i Moskva.

Det var ett hot som inte försvann i och med inbördeskrigets avslutande i maj 1918. Det kom att avsätta tydliga och våldsamma spår i Finlands inrikesförhållanden och relationer med omvärlden ända fram till avslutningen på fortsättningskriget 1944. Det kom också att lägga en tung skugga över Finland i landets relation till Sovjet ända fram till det kalla krigets avslut.

Boken ger alltså en god inblick i detta blodiga krigs dramatiska förvecklingar, och det är svårt att förstå finsk modern historia utan att också känna till den bakgrund som inbördeskriget skapade. Boken förtjänar väl sin plats hos den säkerhetspolitiskt och krigshistoriskt intresserade läsaren.

Recensenten är ledamot av KKrVA och redaktör för *Militärhistorisk Tidskrift*.